

УДК 343.132

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.26>

ПІДОЗРЮВАНИЙ ТА ОБВИНУВАЧЕНИЙ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ПРАВА

Сорокін А.А.,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства**Навчально-наукового інституту права**Сумського державного університету*

ORCID: 0000-0001-9765-3830

e-mail: kpds@jur.sumdu.edu.ua**Краснянський В.І.,***студент 3 курсу**Навчально-наукового інституту права**Сумського державного університету*

ORCID: 0009-0002-4679-9228

e-mail: vlad.krasniy888@gmail.com

Сорокін А.А., Краснянський В.І. Підозрюваний та обвинувачений: процесуальний статус та права.

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесуального статусу підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні, а також аналізу їх процесуальних прав та гарантій реалізації цих прав на різних стадіях кримінального процесу. У сучасних умовах реформування кримінального правосуддя в Україні та посилення стандартів у сфері прав людини особливо важливо чітко розмежувати правовий статус підозрюваних та обвинувачених, визначити обсяг їхніх прав та обов'язків і забезпечити ефективні механізми їх процесуального захисту.

Питання процесуального статусу цих учасників кримінального провадження безпосередньо пов'язане з реалізацією конституційних принципів верховенства права, презумпції невинуватості, права на захист та змагальності процесу. Правильне розуміння правової природи статусу підозрюваного та обвинуваченого визначає не тільки законність процесуальних рішень, але й баланс між суспільними інтересами держави у сфері кримінального переслідування та приватними інтересами особи, проти якої ведеться провадження. На практиці часто виникають ситуації, коли формальний підхід до визначення моменту набуття статусу підозрюваного або обвинуваченого призводить до обмеження процесуальних прав особи, що суперечить як положенням національного законодавства, так і міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

У статті аналізуються положення українського кримінально-процесуального права, що визначають підстави та порядок набуття статусу підозрюваного та обвинуваченого, зміст їх процесуальних прав та гарантій реалізації права на захист. Особлива увага приділяється порівнянню обсягу прав цих суб'єктів, визначенню спільних та відмінних рис їх правового статусу, а також дослідженню проблемних аспектів правоохоронної практики. Дослідження має на меті сформулювати комплексне розуміння процесуальної ролі підозрюваних та обвинувачених у кримінальному процесі та розробити теоретично обґрунтовані підходи до вдосконалення механізмів забезпечення їхніх прав.

Зроблено висновок, що процесуальний статус підозрюваних та обвинувачених є важливою складовою гарантій прав людини у кримінальному провадженні, оскільки пов'язаний із принципами справедливого судочинства, презумпцією невинуватості та правом на захист.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозрюваний, обвинувачений, процесуальний статус, процесуальні права, право на захист, презумпція невинуватості, гарантії прав учасників кримінального процесу.

Sorokin A.A., Krasnyansky V.I. Suspects and defendants: procedural status and rights.

This article is devoted to a comprehensive study of the procedural status of suspects and defendants in criminal proceedings, as well as an analysis of their procedural rights and guarantees for the exercise of these rights at various stages of the criminal process. In the current context of criminal justice reform in Ukraine and the strengthening of human rights standards, it is particularly important to clearly distinguish between the legal status of suspects and defendants, to define the scope of their rights and obligations, and to ensure effective mechanisms for their procedural protection.

The issue of the procedural status of these participants in criminal proceedings is directly related to

the implementation of the constitutional principles of the rule of law, the presumption of innocence, the right to defence, and the adversarial nature of the process. A correct understanding of the legal nature of the status of suspects and defendants determines not only the legality of procedural decisions, but also the balance between the public interests of the state in the field of criminal prosecution and the private interests of the person against whom the proceedings are being conducted. In practice, situations often arise where a formal approach to determining the moment of acquiring the status of a suspect or accused person leads to a restriction of the procedural rights of the individual, which contradicts both the provisions of national legislation and international standards in the field of human rights protection.

The article analyses the provisions of Ukrainian criminal procedure law that determine the grounds and procedure for acquiring the status of a suspect and accused, the content of their procedural rights, and guarantees for the realization of the right to defence. Particular attention is paid to comparing the scope of rights of these subjects, identifying the common and distinctive features of their legal status, and examining problematic aspects of law enforcement practice. The study aims to comprehensively analyse the procedural role of suspects and defendants in criminal proceedings and to develop theoretically grounded approaches to strengthening the mechanisms for ensuring their rights.

Key words: criminal proceedings, suspect, accused, procedural status, procedural rights, right to defence, presumption of innocence, guarantees of the rights of participants in criminal proceedings.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження є однією з ключових форм реалізації державою своєї функції щодо захисту верховенства права, але водночас воно пов'язане із значним втручанням у сферу прав і свобод людини. У цьому контексті особливо актуальним стає питання визначення та практичної реалізації процесуального статусу підозрюваних і обвинувачених як основних суб'єктів захисту. З моменту набуття відповідного статусу особа підпадає під процесуальний примус, обмеження прав та певні обов'язки, що вимагає чіткого нормативного регулювання та адекватних гарантій проти можливих зловживань.

Вважаємо, що для повного розуміння теми, необхідно розкрити понятійно-категоріальний апарат. У Кримінальному процесуальному кодексі України, саме в статті 42, вказано, ким є підозрюваний та обвинувачений. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 цього Кодексу [1].

На практиці часто виникають проблеми з належним повідомленням про підозру, забезпеченням реального, а не формального права на захист, а також дотриманням принципу презумпції невинуватості на стадії судового розгляду справи проти обвинуваченого. Нечіткість деяких процесуальних механізмів або їх формальне застосування можуть призвести до порушень прав особи, що, в свою чергу, ставить під сумнів законність і справедливість кримінального провадження в цілому. Особливу увагу слід приділити проблемі розмежування правового статусу підозрюваного та обвинуваченого, оскільки в науковій літературі та правоохоронній практиці ці категорії іноді ототожнюються або розглядаються без належного врахування стадій кримінального провадження.

Стан опрацювання. Питання процесуального статусу підозрюваних та обвинувачених займає важливе місце в галузі кримінально-процесуальної науки і є предметом активних досліджень науковців, особливо після прийняття Кримінально-процесуального кодексу України у 2012 році. Науковий аналіз відповідної літератури свідчить про вивчення підстав і строків набуття відповідного статусу, змісту процесуальних прав та гарантій їх реалізації. Зокрема, часто досліджується взаємозв'язок між правовим статусом підозрюваних і обвинувачених на різних стадіях кримінального провадження.

Р. Чича та В. Гнатенко вважають, що виконання процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням даних про особу підозрюваного, обвинуваченого, є важливим елементом діяльності уповноважених осіб у кримінальному судочинстві загалом і у міжнародному співробітництві в його межах зокрема. Важливою умовою набуття доказового значення даними про особу підозрюваного в конкретному кримінальному провадженні є дотримання процедур отримання такої інформації, передбачених національним і міжнародним законодавством [2].

Такий підхід підкреслює, що збирання даних про особу підозрюваного чи обвинуваченого є не формальною дією, а ключовим елементом формування доказової бази, особливо в умовах міжнародного співробітництва.

Таким чином, фундаментальні права людини повинні мати не лише законодавче закріплення, а й ефективний механізм їх захисту. У кримінальному провадженні особливого значення набувають права, які є невід'ємною частиною забезпечення справедливого судочинства.

У межах даного дослідження основну увагу зосереджено на питаннях забезпечення права на захист, дотримання презумпції невинності та впливу практики Європейського суду з прав людини на розвиток сучасних стандартів кримінального правосуддя. Водночас, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, питання чіткого розмежування процесуальних статусів підозрюваних та обвинувачених, а також практичних механізмів забезпечення їхніх прав залишаються суперечливими і потребують подальшого всебічного аналізу.

Метою даної статті є охарактеризувати процесуальний статус підозрюваного та обвинуваченого як ключових суб'єктів кримінального провадження, визначити їх права та гарантії захисту.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав учасників кримінального провадження залишається однією з актуальних проблем сучасної правозастосовної практики, що зумовлено системними недоліками процесуального законодавства та випадками їх порушення на різних стадіях кримінального процесу.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3].

Ця норма є ключовим міжнародним стандартом, що безпосередньо впливає на процесуальний статус підозрюваного та обвинуваченого в національному кримінальному процесі. У контексті теми статті положення статті 6 ЄКПЛ вимагає від держави забезпечити ефективні механізми реалізації цих прав на всіх стадіях провадження, що співвідноситься з національним законодавством.

Правовий статус підозрюваних та обвинувачених визначається їхніми процесуальними правами та обов'язками. Перш за все, особа має право знати, у скоєнні якого кримінального правопорушення її підозрюють або обвинувачують. Це право дає змогу належним чином підготуватися до захисту і є частиною принципу правової визначеності. Не менш важливим є право на чітке та своєчасне інформування про свої процесуальні права та отримання пояснень щодо них. Ця вимога має на меті запобігти формальному підходу до інформування особи та забезпечує їй можливість скористатися наданими законом можливостями.

На думку С. Охріменко, який вказав, що право особи на захист пов'язане із формальним початком кримінального провадження, який напряду залежить від часу внесення відомостей до ЄРДР або повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та набуття нею статусу підозрюваного. Тобто, тільки особа, яка набуває статус підозрюваного, має можливість на реалізацію права на захист [4, с. 117].

Тож центральне місце в системі гарантій посідає право на адвоката. Підозрюваний або обвинувачений може в будь-який час звернутися до адвоката та спілкуватися з ним конфіденційно як до, так і після першого допиту. Кількість та тривалість таких зустрічей не обмежуються. Захисник має право брати участь у допитах та інших процесуальних діях, що є важливим елементом змагального процесу. Особа може відмовитися від адвоката, але така відмова має бути добровільною та усвідомленою. Юридична допомога надається за рахунок держави у випадках, передбачених законом, а також у разі відсутності коштів, що відображає соціальний характер гарантій у кримінальному процесі.

Важливим аспектом цього права ще є можливість відмовитися давати показання проти себе або відповідати на запитання. Це право ґрунтується на принципах презумпції невинності та заборони самозвинувачення. Водночас особа може надавати пояснення та свідчення, якщо вважає це в своїх інтересах. Якщо її затримано, вона має право вимагати перевірки законності затримання, що є процесуальним механізмом судового контролю за обмеженням свободи.

Згадуючи факт права особи не давати показання проти себе, А. Боровик та Ю. Попик дійшли до висновку, що право не свідчити проти себе включає в себе право на мовчання, право припинити давання показань чи пояснень в будь-який момент, а також право знати про ці права. Цим правам кореспондує позитивне зобов'язання держави роз'яснювати особі зміст свободи від самовикриття та пересвідчуватися у добровільності визнання особою певних обставин, а також негативне зобов'язання утримуватися від будь-яких форм примусу особи до надання показань чи пояснень [5, с. 359].

Якщо особа затримана або утримується під вартою, вона має право негайно повідомити про своє місцезнаходження близьких родичів або інших осіб. Крім того, підозрювані та обвинувачені мають право самостійно збирати та подавати докази, брати участь у процесуальних діях, задавати питан-

ня іншим учасникам та висловлювати зауваження та заперечення щодо процедури. Ці зауваження повинні бути зафіксовані в протоколі, що надає їм юридичного значення.

А. Нерсесян та А. Ландіна вказали, що механізм забезпечення прав і свобод осіб, підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінального правопорушення у кримінальному провадженні має відповідати потребам сучасності, постійно удосконалюватися та діяти на засадах людиноцентричності [6, с. 504].

Такий підхід є необхідним для забезпечення всіх прав осіб у статусі підозрюваних або обвинувачених. У подібних випадках особи теж мають право ініціювати судові провадження, включаючи клопотання про проведення слідчих дій або застосування заходів безпеки, а також оскаржувати слідчого, прокурора або суддю на підставах, передбачених законом. Ключовим аспектом є можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування та подати клопотання про розкриття матеріалів прокуратурою. Це забезпечує рівність сторін і сприяє підготовці до судового розгляду. Підозрювані та обвинувачені мають додаткові можливості, зокрема право на отримання копій процесуальних документів, право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування та судів, а також право вимагати відшкодування збитків у разі незаконного кримінального переслідування.

Права підозрюваних та обвинувачених захищаються, зокрема, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за їх порушення. Згідно зі статтею 374 Кримінального кодексу України, недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею, карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [7].

Також, іноземцям гарантується право використовувати рідну мову та, за необхідності, послуги перекладача за рахунок держави. Іноземні громадяни, які перебувають під вартою, мають можливість вести діалог з представниками дипломатичних або консульських установ своєї держави.

Статус обвинуваченого в судовому процесі доповнюється низкою процесуальних додаткових можливостей, пов'язаних із реалізацією принципу змагальності. Обвинувачений має право брати участь у допиті свідків обвинувачення, ініціювати виклик і допит свідків захисту на рівних умовах, подавати докази до суду, висловлювати свою позицію щодо клопотань інших учасників та брати участь у судових дебатах. Поза тим, йому надають доступ до судових матеріалів та технічних записів судових засідань, а також можливість подавати коментарі. Крім того, він зберігає за собою право оскаржувати судові рішення в апеляційному та касаційному порядку, бути поінформованим про подані скарги та висловлювати свої заперечення.

Тож основним правом особи в статусі підозрюваного та обвинуваченого є презумпція невинуватості, закріплена у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права чинності 1976 року в статті 14: «Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом» [8]. Ця норма є невід'ємною частиною правового статусу особи як у минулому, так і в сучасності.

Разом з тим, процесуальний статус підозрюваного та обвинуваченого не обмежується лише правами. Поряд із захисними гарантіями, законодавство покладає на цих суб'єктів певні обов'язки, що забезпечують баланс інтересів у кримінальному провадженні та ефективну участь у процесі правосуддя та вказані в статті 42 КПК. Вони зобов'язані з'являтися на виклики органів досудового розслідування та суду, дотримуватися накладених на них процесуальних обмежень, виконувати законні вимоги уповноважених осіб та надавати достовірну інформацію у справах, пов'язаних із підготовкою досудового звіту. Наявність обов'язків свідчить про те, що процесуальний статус є не тільки системою гарантій, а й процесом участі в правосудді [1].

Треба вказати і на окремий обов'язок у разі укладення угоди про визнання винуватості. Про це написала І. Кісліцина, яка вказала, що в такому документі, окрім ще багатьох пунктів, обов'язково вказуються «обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце)» [9, с. 192].

Такий обов'язок відображає тенденцію до мотивації в активній співпраці особи з органами досудового розслідування, що сприяє підвищенню ефективності розкриття злочинів, вчинених у співучасті. Водночас його реалізація вимагає особливої уваги до забезпечення принципу добровільності укладення угоди та дотримання права на захист, аби уникнути можливого тиску на підозрюваного чи обвинуваченого та порушень фундаментальних гарантій.

Висновки. Підсумовуючи, підозрюваний та обвинувачений є самостійними і чітко розмежованими процесуальними категоріями: перший набуває відповідного статусу з моменту повідомлення

про підозру або затримання (ст. 42 КПК України), тоді як статус обвинуваченого виникає з передачею обвинувального акта до суду (ст. 291 КПК України). Ототожнення цих категорій у правозастосовній практиці є методологічною помилкою, що може призводити до порушення процесуальних прав особи. Система прав підозрюваного та обвинуваченого охоплює право знати зміст підозри чи обвинувачення, право на захисника та конфіденційне спілкування з ним, право не свідчити проти себе, право збирати та подавати докази, а також право оскаржувати процесуальні рішення. Обвинувачений додатково наділений правами, що випливають із принципу змагальності: брати участь у допиті свідків, висловлювати позицію в судових дебатах, оскаржувати вирок в апеляційному та касаційному порядку. Гарантії захисту прав цих осіб забезпечуються на конституційному (презумпція невинуватості, право на захист), процесуальному (обов'язкова участь захисника, недопустимість доказів, отриманих із порушенням прав особи, кримінальна відповідальність за ст. 374 КК України) та міжнародному рівнях (ст. 6 ЄКПЛ, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, практика ЄСПЛ). Водночас процесуальний статус зазначених осіб включає не лише права, а й обов'язки: з'являтися за викликом, дотримуватися процесуальних обмежень, виконувати законні вимоги уповноважених осіб, що свідчить про збалансований характер їхньої участі у здійсненні правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.02.2026).
2. Чича Р.П., Гнатенко В.С. Особливості вивчення особи підозрюваного в рамках міжнародного співробітництва. *Law and Safety*. 2025. Т. 98, № 3. С. 67–77. URL: <https://doi.org/10.32631/rb.2025.3.06> (дата звернення: 23.02.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.02.2026).
4. Охріменко С. С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 115–119. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338x-2023.2.20> (дата звернення: 23.02.2026).
5. Боровик А.В., Попик Ю.І. право не свідчити проти себе: зміст, сфера застосування та правові наслідки порушення. *Law and Society*. 2024. № 2. С. 351–360. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.49> (дата звернення: 24.02.2026).
6. Ландіна А., Нерсесян А. Забезпечення окремих прав і свобод підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики. *Щорічний журнал наукових статей «Правова держава»*. 2022. № 33. С. 498–506. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-498-506> (дата звернення: 24.02.2026).
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.02.2026).
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 24.02.2026).
9. Кісліцина І.О. Актуальні питання участі прокурора в укладенні угод про визнання винуватості в досудовому кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 3. С. 191–194. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/3_2017.pdf. (дата звернення: 24.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026